

**XALQARO MUNOSABATLARDA AYOLLARNING
ROLI**

Amirqulova Farangiz Yoqub qizi,
O'zbekistonda Shanxay hamkorlik tashkiloti
Xalq diplomatiyasi markazi mutaxassisi.
E-mail: farangizamirqulova77@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro munosabatlarda ayollarning tutgan o'rni, ularning diplomatik jarayonlar, tinchlik o'rnatish va xalqaro tashkilotlarda qaror qabul qilishdagi faolligi tahlil qilinadi. Ayollar siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda global xavfsizlikni ta'minlash hamda barqaror rivojlanishga hissa qo'shayotgan muhim subyektlar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro hamjamiyatda gender tengligini ta'minlash, ayollarning rahbarlik lavozimlariga ko'tarilishi va ularning global siyosatga ta'sirini oshirishga qaratilgan dasturlar tahlil etiladi. Maqola yakunida ayollarning xalqaro munosabatlardagi rolini kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Xalqaro munosabatlar, ayollar roli, diplomatiya, gender tengligi, tinchlik jarayonlari, global xavfsizlik, siyosiy ishtirok.

Kirish

Xalqaro munosabatlar va diplomatik jarayonlarida ayollarning ishtiroki so'nggi yillarda yanada ortib bormoqda, lekin hali ham ularga tegishli muammolar, cheklanishlar va stereotiplar mavjud. Ayollar siyosiy rahbarlik, tinchlik muzokaralari, diplomatik missiyalar va xalqaro tashkilotlarda muhim o'rinlarda turibdilar, ammo yetarli darajada emas. Ushbu maqola ayollarning xalqaro munosabatlardagi roli, ularning imkoniyatlari va cheklovlari, shuningdek, oladigan ta'siri va misollarini ko'rib chiqadi. Masalan, 2024-yilga kelib, butun dunyo bo'ylab elchixonalarining atigi 21 foizi ayollar tomonidan boshqarilgan. Bu ko'rsatkich 1968-yilda bor-yo'g'i 0,9 foiz edi. Bu esa o'tgan yillar davomida ma'lum o'sish bo'lganini ko'rsatadi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 1992-yildan 2019-yilgacha tinchlik muzokaralarida ishtirok etgan ayollar ulushi 13 foizni tashkil qilgan. Tinchlik bitimlarini imzolovchi ayollar soni ham atigi 6 foiz atrofida. Ushbu

raqamlar ayollarning global diplomatiyada hal qiluvchi pozitsiyalarga erishishda hanuzgacha qiyinchiliklarga duch kelayotganini ko'rsatadi.

Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ayollar tashqi siyosat yuritishda faol ishtirok etib kelmoqda. Masalan, Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya)da ayollar diplomatik xizmatda yuqori ulushga ega bo'lib, bu davlatlar gender tengligi tamoyillarini tashqi siyosatlarida ham aks ettiradilar. Ushbu mamlakatlar ayollarni elchilik lavozimlariga faol tayinlab, tashqi siyosatni ijtimoiy masalalarga yo'naltirishga harakat qilmoqda. Shu bilan birga, Kanada, Yangi Zelandiya va boshqa ayrim davlatlarda ham ayollar yetakchi diplomat sifatida faoliyat yuritmoqda. Aksincha, Osiyo va Yaqin Sharq davlatlarida ayollarning diplomatik vakolatxonalaridagi ishtiroki global o'rtacha darajadan ancha past bo'lib, bu mintaqalardagi ijtimoiy-madaniy stereotiplar, diniy-cheklovchi an'analar bilan izohlanadi.

Ayollar xalqaro munosabatlarda turli shakllarda ishtirok etmoqda. Masalan, Sierra-Leoneda fuqarolik urushi yakunida ayollar muzokaralarda faol qatnashib, jamiyat tiklanishida katta hissa qo'shdilar. Yoki Northern Uganda misolida ayollar ibodat yig'inlari, qo'shiqlar, hikoyalar kabi an'anaviy unsurlardan foydalanib, tinchlik va yarashuvga erishishga xizmat qildilar. Ular konfliktlar davrida ijtimoiy barqarorlikni tiklash, urush ishtirokchilarini jamiyatga integratsiyalash kabi murakkab masalalarda muhim rol o'ynaydilar.

Diplomatik jarayonlarda ayollarning ko'proq "yumshoq kuch" (soft power) yo'nalishida faoliyat yuritishi kuzatiladi. Bu – inson huquqlari, iqlim o'zgarishi, gender tengligi, madaniy hamkorlik kabi sohalardagi tashabbuslarni o'z ichiga oladi.

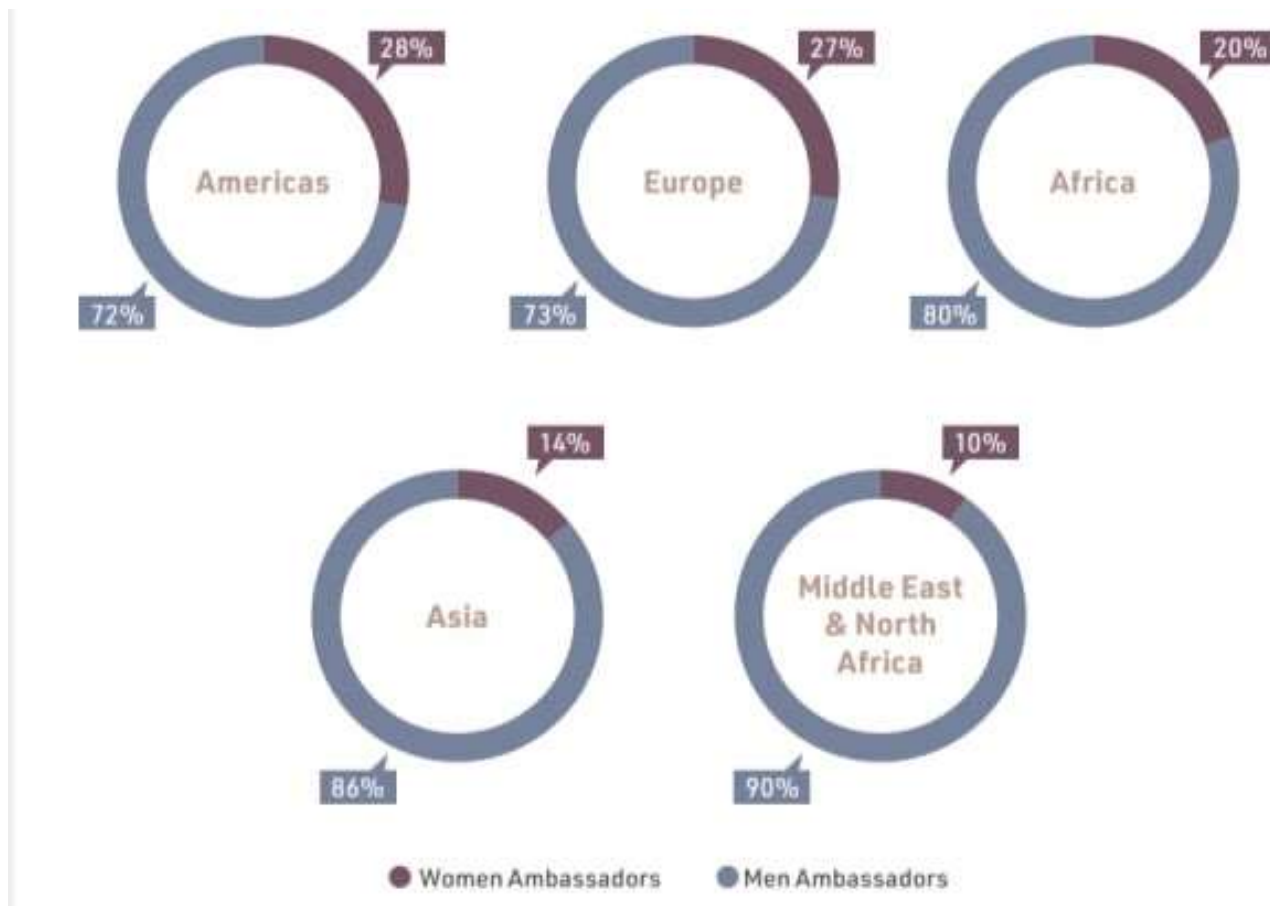
Shuningdek, xalqaro tashkilotlar, xususan, BMT, UN Women va boshqa tuzilmalar ayollarni xalqaro diplomatiyada faolroq ishtirok ettirish uchun turli tashabbuslar ilgari surmoqda. Masalan, indeks mamlakatlar diplomatik xizmatlaridagi gender tengligi darajasini baholash uchun yaratilgan. Ayrim davlatlar diplomatik lavozimlarga tayinlovlarda gender balansiga e'tibor qaratmoqda. Bu

borada G20 davlatlarida ayollar elchilari ulushi 2018-yilda 17 foiz bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib 23 foizga yetgan. Bunday o'sish ijobiy ko'rsatkich bo'lsa-da, tenglikdan hali ancha yiroq.

Biroq ayollarning diplomatik faoliyatdagi ishtirokini to'liq ochib berishga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar mavjud. Ular orasida eng muhimlari — gender stereotiplari, ish va oila o'rtasidagi muvozanatni saqlashdagi qiyinchiliklar, imkoniyatlarning yetishmasligi, yuqori lavozimlarga chiqishdagi to'siqlar, muhitda mavjud bo'lgan gender kamsitishlar va hokazo. Xalqaro maydonda ayollarning faol ishtiroki davlatlar uchun strategik afzalliklarni keltiradi. Diplomatik lavozimlardagi ayollar ko'proq multilateral yondashuvni afzal ko'radilar, bu esa global muammolar – migratsiya, iqlim, inson huquqlari – bo'yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro munosabatlarda ayollarning ishtiroki tobora oshib bormoqda, biroq hali ham bu borada jiddiy ishlar qilinishi zarur. Ayollarni strategik diplomatik lavozimlarga tayinlash, rasmiy siyosatlar orqali ularni qo'llab-quvvatlash, ularning ovozini eshitishga imkon berish – bu nafaqat gender tengligi masalasi, balki diplomatiyaning sifatini oshirish, barqaror tinchlikka erishish va global muammolarni samarali hal etish uchun zaruriy shartdir.

Shu maqsadda davlatlar, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyatlari birgalikda harakat qilishlari lozim. Faqat shundagina diplomatiya jamiyatning barcha qatlamlarini ifoda etuvchi, inklyuziv va samarali vositaga aylanadi. Misol tariqasida, quyidagi jadvalda Yevropa va Osiyoda elchilik lavozimida faoliyat olib borayotgan xotin-qizlar ko'rsatkichi (2024-yil bo'yicha) keltirilgan:

1-rasmda ko'rsatilganidek, Yevropa 27% ayol elchilar ulushi bilan ikkinchi o'rinda turadi – bu ko'rsatkich 2023-yildan beri o'zgarmagan. Afrikada (Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikani hisobga olmaganda) ayol elchilar ulushi 20%ni tashkil etadi, bu 2023-yildagi 19% ko'rsatkichidan oshgan. Osiyo va MENA (Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika) mintaqalari eng past ayol elchilar ulushiga ega bo'lib, mos ravishda 14% va 10% ni tashkil etadi.¹ Yuqoridagi ko'rsatkichlardan ko'rish mumkinki, ta'lim, siyosat va diplomatik xizmat sohalarida gender tenglikka erishish global muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Elchilar safida ayollar ishtirokining geografik taqsimoti hamon keskin farqlar bilan ajralib turadi. Ushbu statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Yevropa mintaqasi gender tengligi borasida nisbatan ijobiy natijalarga erishgan bo'lib, ayol elchilar ulushi 27% ni tashkil qilmoqda va bu ko'rsatkich 2023-yildan beri o'zgarishsiz qolmoqda. Bu holat

¹ Dr. Sara Chehab "2024 Women in Diplomacy Index" AGDA Insight, Anwar Gargash Diplomatic Academy 2024

Yevropa davlatlarida ayollarni yuqori diplomatik lavozimlarga tayinlash borasida muayyan institutsional mexanizmlar shakllanganidan dalolat beradi.

Afrika (MENA mintaqasidan tashqari)da esa ayol elchilar ulushi 2023-yildagi 19% ko'rsatkichdan 2025-yilda 20% ga oshgan bo'lib, bu mintaqada ham ayollar ishtirokini kengaytirish bo'yicha asta-sekinlik bilan ijobiy siljishlar kuzatilayotganini anglatadi. Shunga qaramay, bu ko'rsatkichlar hali ham global gender tengligi standartlaridan past ekanligi aniq.

Eng past natijalar esa Osiyo (14%) hamda Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika (MENA) mintaqasida (10%) kuzatilmoqda. Bu mintaqalarda patriarxal ijtimoiy tuzum, gender stereotiplari, hamda ayollarning siyosiy va diplomatik maydonga kirib kelishiga to'sqinlik qiluvchi institutsional va madaniy to'siqlar mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, bu mintaqalarda diplomatik lavozimlarda ayollar sonining kamligi gender tengligi yo'lida qo'shimcha siyosiy irodani, qonunchilik islohotlarini va ijtimoiy ongni o'zgartirishga qaratilgan chora-tadbirlarni talab qiladi.

Umuman olganda, elchilik lavozimlarida ayollar ulushi global miqyosda hali ham past darajada bo'lib, bu diplomatik vakolatxonalar darajasida ham gender tenglikni ta'minlash uchun kompleks, ko'p yo'nalishli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Xotin-qizlarning tashqi siyosat yuritishdagi roli, diplomatik qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etilishi va ularning vakillik darajasini oshirish — barqaror rivojlanish va inklyuziv tashqi siyosat yuritishning ajralmas qismidir.

BMT ma'lumotlariga ko'ra, hozirgi sharoitda, eng yuqori darajadagi rahbarlik lavozimlarida gender tengligiga erishish uchun deyarli bir yarim asr talab etiladi. Biroq bugungi global inqirozlar sharoitida bu qadar uzoq kutishga imkon yo'q — darhol amaliy choralar ko'rish zarur. 2022-yilda BMT tomonidan 24-iyun kunini Xalqaro Ayollar Diplomatiyasi Kuni deb e'lon qilinishi muhim ramziy qadamlardan biri bo'ldi. Ammo 2025-yilga kelib, bu kun shunchaki xotiralash va ramziy bayramlardan biri bo'lib qolmasdan, aniq, tizimli harakatlar talab qilmoqda.

Ayollarni diplomatiya sohasida to'liq qo'llab-quvvatlash, ularning bu kasbga xos murakkab va o'ziga xos vazifalarni bajarishiga imkon beradigan institutsional infratuzilmani yaratish vaqti allaqachon yetib kelgan. Bu esa faqat rasmiy kvotalar yoki ramziy ishtirok bilan cheklanmasdan, haqiqiy tizimli islohotlarni amalga oshirishni anglatadi. Jumladan, elchixonalar quyidagi imkoniyatlarni yaratishi lozim: ayol diplomatlarning turmush o'rtog'i uchun ish bilan ta'minlash mexanizmlari, ikki yo'nalishli xizmat safarlari, bolalarni parvarish qilish uchun subsidiya va ish joyida masofaviy yoki gibridd ish rejimining normaga aylanishi kabi. Biroq bu — faqatgina moddiy tomondan qo'llab-quvvatlash bilan cheklanib qolmaydi. Ayollar, ayniqsa raqamli asrda, o'zlariga xos muammolarga qarshi kurashishda maqsadli tayyorgarlikka ham muhtoj. Yosh ayol diplomatlar uchun tajribali diplomatlar bilan mentorlik tizimini joriy etish ayni muddao bo'lishi mumkin. Bugungi kunda mojaro va ziddiyatlar, iqlim inqirozlari kuchaymoqda va ko'p tomonlama hamkorlik tizimi kuchli bosim ostida qolmoqda. Ana shunday murakkab geosiyosiy sharoitda inson resurslarining yarmi — ya'ni ayollar — diplomatik jarayondan chetda qolishi global xavfsizlik va taraqqiyot uchun bevosita tahdid hisoblanadi. Amaliyotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, ayollar ishtirok etgan muzokaralar uzoq muddatli barqarorlikka olib keladi, kengroq ijtimoiy qatlam manfaatlarini o'zida aks ettirdi. Shu bois, ayollarning diplomatiyada to'liq, teng va mazmunli ishtirokini ta'minlash — strategik zaruratdir. Bu esa tinchlik, farovonlik va sayyoramiz kelajagi uchun juda ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dr. Sara Chehab "2024 Women in Diplomacy Index" AGDA Insight, Anwar Gargash Diplomatic Academy 2024
2. Husanov O. Karimova O. Inson xuquqlari. T. Sharq. 1997. –B. 47.
3. <https://www.forbes.ru/forbes-woman/376063-v-kakih-stranah-prezidentami-yavlyayutsya-zhenshchiny-pyat-vdohnovlyayushchih>

4. Popov V.I. Margaret Tetcher: cheovek i politik. Vzglyat rossiyskogo diplomata. M., 2000;
5. Zamyatin L.M. Gorbi va Meggi. Zapiski posla i uchenogo o dvux izvestnykh politikax – Mixaile Gorbachyove i Margaret Tetcher. M., 1995;
6. Birlashgan omillar. T., 2001. vakolatxonasi. 2008.
7. Internet WOMENWATCH
8. Millatlar BMTning ma'lumoti: Tashkiloti: Asosiy O'zbekistondagi WWW. UN.ORG / <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1324811>
9. <https://yuz.uz/news/ozbekiston-respublikasi> gender-tenglikni-taminlash-masalalari-boyicha komissiyasining-yigilishi-bolib-otdi
10. <https://www.bbc.com/uzbek/world-5241>.